VALDA OZOLIŅA

D.H.GRINDELIS UN LATVIJAS FARMĀCIJA

No Grindeļa līdz mūsdienām: Apceres par farmācijas tradīcijām un jaunu ārstniecības preparātu meklējumiem Latvijā/ Profesora Jāņa Stradiņa sakārtojums. – Rīga, 1996. – 359 lpp.

Tuvojoties Rīgai ar Ērgļu vilcienu, ikvienu iebrucēju Jāņavārtu rajonā piesaista iespaidīgs uzraksts «Grindeks», kas izceļas uz ķieģeļsarkanas ēkas korpusa. Katrs ziņkārīgais un zinātkārais Latvijas iedzīvotājs vai viesis var apmierināt savu interesi un iegūt plašu informāciju latviešu valodā akadēmiķa J.Stradiņa sakārtotajā izdotajā grāmatā (neapšaubāmi unikālajā!) «No Grindeļa līdz mūsdienām». Tā veltīta pirmajam latviešu tautības dabaszinātniekam, farmaceitam un ārstam Dāvidam Hieronimam Grindelim (1776–1836), atklāj Latvijas farmācijas tradīciju turpinājumu un vēsturisko pēctecību līdz šodienai. Grāmatā ir dots ieskats par pirmajām aptiekām Latvijā, farmācijas pirmsākumiem, viduslaiku aptieku darbību Latvijas teritorijā un to tālāko attīstību. Grāmatai ir trīs relatīvi neatkarīgas daļas, kas veltītas:

D.Grindelim, viņa nopelnu atzīšanai un farmācijas attīstībai Latvijā līdz 20.gs. 50.gadiem;

jaunu medicīnas preparātu meklējumiem Latvijā 20.gs. un Latvijas Organiskās sintēzes institūta nozīmei šajā zinātnes virzienā;

medicīnas preparātu ražošanai un nākotnes perspektīvām, izceļot firmas «Grindeks» tapšanu un darbību.

Grāmata ir profesora J.Stradiņa lolojums, un Latvijas ķīmijas un farmācijas vēstures interesenti ir patiesi dziļi pateicīgi un gandarīti, ka ir realizēta firmas «Grindeks» svinību reizē dzimusī ideja izdot šādu enciklopēdisku Latvijas inteliģencei ļoti nepieciešamo bibliogrāfiska rakstura rokasgrāmatu. Izdevums satur J.Stradiņa priekšvārdu, 34 rakstus (arī apsveikumus, vēlējumus), kopsavilkumu angļu, vācu un krievu valodā, personu rādītāju, īsas ziņas par autoriem. Latvijas daudzpusīgākā dabaszinātņu vēsturnieka J.Stradiņa vienpersoniskās publikācijas veido 14 rakstus un 5 publicējumus kopā ar līdzautoriem. Sniegtas īsas, bet ļoti vajadzīgas ziņas par visu rakstu autoriem (13 latvieši, 2 japāņi), jo šie dati ir maz sastopami literatūras avotos: pirmskara izdotajās bibliogrāfiskajās enciklopēdijās (piemēram, «Es viņu pazīstu». –Rīga, 1939.–563 lpp.) sastopam tikai kultūras darbinieka J.Strauberga īsbiogrāfiju, bet izdevumos «LPSR Mazā enciklopēdija» (3

sējumi; Rīga, 1967–1970) un «Latvijas Padomju enciklopēdija» (10 sējumi, 12 grāmatas; Rīga, 1981–1988) ir iekļautas tikai 5 rakstu autoru (E.Daugavietes, M.Lidaka, J.Stradiņa, J.Strauberga, M.Šimanskas) biogrāfijas.

Visplašāko informāciju par pirmajā un otrajā daļā risinātiem zinātniski vēsturiskiem jautājumiem var iegūt rādītājā «Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis Jānis Stradiņš: biobibliogrāfija» (Rīga, 1993.– 304 lpp.), kas satur uzzīņas par 2155 literatūras avotiem, kas saistīti ar J.Stradiņa vārdu, viņa zinātnisko un sabiedrisko darbību (1957–1992).

Iepazīstoties ar grāmatā sniegto literatūru, redzams, ka ievietotie literatūras avoti rakstu krājumos par dabaszinātņu un tehnikas vēsturi un zinātniskajos žurnālos (galvenokārt krievu valodā), kā arī latviešu valodā publicētie ziņojumi, nolasīto referātu rakstiski atreferējumi, piemēram, preses izdevumos «Rīgas Balss», «Literatūra un Māksla», «Karogs», «Skola un Ģimene», «Dzimtenes Balss», «Zvaigžņotā Debess», «Dabas un Vēstures Kalendārs», «Zinātne un Tehnika», «Zinātnes Vēstnesis», «Materia Medica» u.c. dod pilnīgu priekšstatu par zinātnieku devumu, ķīmijas un farmācijas attīstību Latvijā, tās radikālām pārmaiņām nozīmīgos krustpunktos.

Vairums literatūras avotu prasa zinātnes vēstures pētnieku rūpīgas studijas, un tie ir pieejami tikai Latvijas lielākajās bibliotēkās un arhīvos, tādēļ zinātnegribošie priecājas parindēs izlasīt, ka angļu un krievu valodās atkārtoti un papildināti ir izdotas grāmatas par Organiskās sintēzes institūta zinātnisko darbību (1970–1987), arī Latvijas Zinātņu akadēmijas Gada grāmatas (atspoguļo šīs zinātniskās institūcijas reālo situāciju no 1992. līdz 1996. gadam), Organiskās sintēzes institūta bibliogrāfijas (no 1957. līdz 1995. gadam). Publikācijās uzzinām par šā institūta dibināšanu (1957), LZA 8 akadēmiķu un 2 korespondētājlocekļu u.c. zinātnieku un tehnologu ieguldījumu medikamentu sintēzē un ārstniecības līdzekļu ražošanā Latvijas vadošajās firmās un fabrikās («Grindeks», Olaines Ķīmiski farmaceitiskā rūpnīca, «Kalceks», «Farmsintēze», Rīgas Farmācijas fabrika).

Grāmata labi izmantojama pedagogu darbā, jo tās 11 lappusēs ir dotas populāru Latvijas ķīmiķu radītu 28 savienojumu formulas un 3 lappusēs sniegtas sintēžu shēmas. Bagātīgais faktu materiāls informē, ka Organiskās sintēzes institūta Eksperimentālā rūpnīca, uz kuras bāzes izveidojās firma «Grindeks» (1996.g. decembrī tā atzīmēja 50 gadus), ražoja 60 sintētisku ārstniecības līdzekļu, to skaitā 12 oriģinālpreparātus, raksturo to tapšanu un pielietošanu, dod zāļu starptautiski reģistrētos nosaukumus (ļoti interesants ir valodnieciskais ekskurss par ftorafūra nosaukuma veidošanos ar tā 34 sinonīmiem). Grāmata iepazīstina ar nodibinātās D.H.Grindeļa medaļas ieguvējiem (1995–1996) un Organiskās sintēzes institūta dibinātāja un ilggadējā direktora akadēmiķa Solomona Hillera medaļas laureātiem (1990–1996), ar pagājušā gadsimtā izveidoto S.Kreslovskas un A.Suvorova-Rimņicka medaļu ieguvēju profesoru J.Maizīti, stāsta par Organiskās sintēzes institūta apbalvošanu ar Darba Sarkanā Karoga ordeni, bet institūta

zinātnieku – ar Latvijas PSR Valsts prēmiju (deviņas reizes), Gustava Vanaga prēmiju u.c. gūto rezultātu atzinīgiem novērtējumiem. Un jaunā paaudze vēlreiz pārliecināsies, ka enerģiski un radoši jāapgūst izvēlēta specialitāte. Piemēram, LVU pēdējo kursu studenti entuziasti – L.Maijs, A.Lokenbaha, E.Zariņš piedalījās preparāta PASK (p-aminosalicilskābe) sintēzes metodes izstrādē. Augstskolu absolventi ar patiesu atdevi turpina zinātnieka un praktiķa darbu lietpratēju vadībā, arī ārzemēs (piemēram, docente I.Robežniece stažējās divu Nobela prēmijas laureātu – H.Eilera un A.Sentģerģi – laboratorijās). Veiksme mīl aizrautīgus pētniekus: S.Hillera aspirantes R.Žukas ieraksts darba žurnālā liecina, ka viņai izdevies sintezēt ftorafūru tieši savā 28. dzimšanas dienā (1964.g. 6.decembrī).

Bet D.H.Grindeļa biogrāfija ir piemērs tam, ka pret sevi prasīgs jauniešs var aktīvi darboties, iepazīties ar sava laika ķīmijas modernākajām koncepcijām, iesaistīties biedrību darbā, jau divdesmit divu gadu vecumā publicēt grāmatu, turpināt darbu šajā virzienā un izdot Krievijā pirmos periodiskos izdevumus farmācijā un ķīmijā (J.Stradiņa rakstos par D.H.Grindeli ir ievietotas žurnālu pirmo sējumu titullapas), kā arī būt par Rīgas pilsētas avīzes redaktoru. Par Grindeļa devumu var runāt, sastopoties ar visdažādākajiem jautājumiem mācību procesā, piemēram, ķīmiskie elementi, ķīmiskais līdzsvars, slāpekļa saistība ar veģetāciju, mēslojumi, rūgšanas process, gaisa tīrīšanas metodes u.c. Un viss tas iekļauts plašajā latviešu dabaszinātnieka biogrāfijas izklāstā, kas koncentrēta vienā grāmatā!

Fotogrāfijas (arī krāsainas!) sakopotas ielīmēs. Pavisam ir 47 fotouzņēmumi, kas attēlo nozīmīgu ķīmijas zinātnisko institūtu un augstskolu ēkas, firmas «Grindeks» korpusus un ražošanas iecirkņus, zinātnieku individuālos un grupu uzņēmumus farmācijas un ķīmijas zinātnei vēsturiski svarīgos brīžos, D.H.Grindeļa un S.Hillera medaļu un starptautiskās balvas «Zelta Merkurs» attēlus u.c. kultūrvēsturiskas fotogrāfijas.

Personu rādītājā ir 735 personu uzvārdi (norādītas to izmaiņas dzīves gaitā). Kopsavilkumā angļu, vācu un krievu valodā dod iespēju ikvienam iepazīties ar grāmatā sniegto interesanto materiālu. Gaidīsim turpinājumu!

D.H.GRINDEL AND LATVIA'S PHARMACY (SUMMARY)

By Valda Ozoliņa

A review is given about the book edited by J.Stradiņš «From Grindel to our days. Reflections on pharmaceutical traditions and search for new medicinal preparations in Latvia» Rīga, 1996, 359 pages. The first part is dedicated to David Hieronymus Grindel (1776–1836) and the traditions of Latvia's pharmacy, the second part is dedicated to search for new medicinal preparations in the 20th century in Latvia, while the third to the foundation and activities of the firm «Grindex». Most of the articles have been written by J.Stradiņš. An interesting, versatile and comprehensive work.